

MAGYAR
PHILOSOPHIAI SZEMLE.

SZERKESZTI ÉS KIADJA

BOKOR JÓZSEF,

egyetemi m. tanár.

VI. ÉVFOLYAM.

1887. IV. FÜZET.

A „Magy. Phil. Szemlét“ a Magy. Tud. Akadémia támogatja ugyan
de a lap irányáért és tartalmáért csakis a szerkesztőség felelős.

BUDAPEST.

Szerkesztő- és kiadóhivatal: IV., Kecskeméti-utca 6.

A hátralékos előfizetések beküldését tisztelettel kérem.

Szerk.-kiadó.

TARTALOM.

---

1. Az Aristokratia, Dr. Kuncz Ignácztól 241
2. A csillagászat a positiv philosophia rendszerében Ormay Lajostól . . . 266

Iskola.

A középiskola tantervei. Folytatás. Bokor József. 305. Az egészséges nevelés és a szellemi túlterhelés. Folytatás. —i. 311. A clasikai tanítás. Kun Pál. 315. Az angol technikai oktatás. 317.

Értesítő.

Egy magyar philosoph feltűnése Berlinben. Bokor József 318. Malcolm Guthrie művei Spencertől Dr. Lechner Lászlótól. 329. Vischer és Robinet haláláról jelentés. 335.

A Magyar Phil. Szemle öt éves füzetekben, évente hatszor jelenik meg. Előfizetési ár egy évre 5 frt. Egy szám ára 1 frt.

AZ ARISTOKRATIA.

Guizot a „demokratia“ szavát a chaosszal azonosítja.

Van egy szó, mely még sokkal inkább a chaos; ez az „aristokratia.“

Ha azt mondom, hogy a demokratia a személyes érdemnek állami és társadalmi érvénye, ezt talán mindenki elfogadja, vagy legfőlegb más-képen formulázza, de a dolog lényegén alig változtat. Sőt ha nem mon-dunk kezdeményezőleg az embereknek semmit, hanem sorban kikérdezzük őket arra nézve, mit értenek demokratia alatt, akkor bizonyítván sokféle, és gyakran zavaros feleletet kapunk, de ha az illetők egy kissé ki tudják magyarázni magukat, akkor ezen chaost mégis keresztül világítandja egy és azonos alapgondolat, t. i., hogy „saját tetteink a mi őseink,“ vagyis a személyes érdem, és jelesség alapgondolata.

De adjam az aristokrátiának bármely fogalmát, azonnal ellenmon-dásra találok, és pedig úgy a tudományban, mint a gyakorlati életben. A demokratia lényegére nézve egyetértenek az emberek, s ahhoz téves attributumok csak a történeti környezetből tapadnak; de az aristokratia tekintetében a lényeg az, melyről foly a vita. A demokratiát könnyű elkülöníteni a hozzá nem tartozó elemtől; csak szigorúan ahhoz kell magunkat tartani, a mire nézve mindnyájan megegyeznek az emberek, hogy az a demokratia. De az aristokrátiára nézve nem egyeznek meg semmiben. Egyiknek az aristokratia a nemesi level, ha mindjárt egy mezői munkás kezében; másoknak az aristokratia a nagy birtok; a har-madiknak aristokratia mindaz, a mi saját körében kitűnik. A demokratia a személyes érdem államban, társadalomban egyaránt. Az aristokratia, az uralkodó nézet szerint, más az állam, és más a társadalom szempontjából. Az államban az aristokrátiát a politikai hatalomra vonatkozó kiváltság képezi; viszont a társadalomban előkelő életmód, bizonyos manières, melyek Tocqueville szerint az e körhöz nem tartozók által legnehe-zebben elsajátíthatók, — ama tulajdonságok, melyeket Montesquien „l'hon-

neur“ bizarr, szeszélyes fogalmában * összefoglal, — emelnek az arisztokratiába.

Az arisztokratia a maga történeti fejlődésében is sokkal ellentétesb jelenségeket tüntet föl, mint a demokratia. Az antik és a modern demokratia, akár állami, akár társadalmi szempontból vegyük azt tekintetbe, sokkal inkább hasonlít egymáshoz, mint az antik és a modern ** arisztokratia. Arisztides és Vashington sokkal inkább hasonlítanak egymáshoz, mint péld. Coriolan és hautevillei Tankréd. A középkori városi arisztokratiára, mely egyébiránt szintén csak látszatával bír az ódon arisztokratiának, itt nem reflectálok, mivel a modern arisztokratia nem a városban nyerte kifejlődését; hanem a feudális tartomány- és kastélyban. *** A római senatus és egy középkori bárói kuria szintén nem is gondolhatók együtt. Egyikben minden az állam, a másikban minden az egyén, és mégis mindenik arisztokratia.

Ily ellentétben épen nem áll a különböző világekorszakok demokrátiájának eszmeköre egymással; mert minden demokrátiában meg van a közjogi érzék és közérdek öntudata, miként viszont a közjogias érzék mindenütt demokratikus hatást gyakorol, még arisztokratiában is, mert az ember személyes értékét, a személyes érdemet jelentékenyé teszi.

A demokratia mindenütt, a világtörténetben, mint egyenlő emberek összelete lép elénk. Oly demokratia, mely az embereket saját magánérdekkörükre szorítva, elszigetelné egymástól, sohasem volt. Innen a demokrátiát, mindenütt jellemző közjogi irány, és közérdekre vonatkozó közszellem. A modern állam és a demokratia együtt indulnak diadalútjukra.

* Péld.: „on n'y juge pas les actions des hommes comme bonnes, mais comme belles; comme justes, mais comme grandes; comme raisonnables, mais comme extraordinaires.“ E fogalom csak azért kedveli az igazmondást, mert bátorság látszatával bír; de megveti a népnek őszinteségét, „qui n'a que la vérité et la simplicité pour objet.“ . . . . . „Cet honneur bizarre fait que les vertus ne sont que ce qu' il veut, et comme il les veut“ . . . . . „Il est vrai que, philosophiquement parlant, c' est un honneur faux,“ stb. De l' esprit des lois, livre III. chap VII. továbbá: livre IV. chap. II.

** A „modern“ szó alatt mind a közép-, mind az új kort értem, mint az emberiségi civilizációnak egyik nagy alakját, szemben annak másik nagy alakjával, az antik világgal.

*** Az arisztokratiai elvnek világtörténetileg három phasisa van: a) a keleti kasztrendszer, b) a classicus arisztokratia, c) a feudalismus. A középkori városi arisztokratiák külön tüneményt, de nem fejlődési phasist képeznek az arisztokratia történetében.

Az aristokrátiának ily közös vonása nincs. Az majd teljesen közjog, majd teljesen magánjog. Az antik aristokrácia szintén egyenlő embereknek (pl. patriciusoknak) összélete. Itt tehát közérdeknek támadnia kellett. Viszont a középkori aristokrácia egyes hatalmasoknak magánélete. A mennyire a tartományur a maga kastélyából csak lát, ott mindenütt abszolút az ő magánérdeke. S a hol ezen magánérdekkör egy más, hozzá hasonló magánérdekkörrel találkozik, ott nem támad közérdek, hanem magánharcz (guerre privée).

Hogy mennyire különbözik az antik és a modern aristokrácia egymástól, azt semmi sem illusztrálhatja inkább, mint azon tény, hogy a modern demokrácia, a modern aristokrácia ellen folytatott harczában, az antik aristokrátiáért (Róma, Sparta) lelkesedik, * abból magának fegyvereket gyárt, azt egy anachronisticus ideállá emeli. Tehát az aristokrátiának egyik világtörténeti phasisa közelebb áll a demokrátiához, mint az aristokrátiának, másik világtörténeti phasisához.

És mégis e kétféle aristokrácia, melyek közül Machiaveli és Rousseau az egyikért annyira lelkesedik, a másikat annyira gyűlöli, sőt nemcsak e kettő, hanem az aristokrátiának mindhárom világtörténeti alakja, a bramanok aristokrátiája, a római patriciusoknak aristokrátiája, a francia báróknak aristokrátiája ugyanazon egy szó, ugyanazon egy gondolat, ugyanazon egy érzelem. Mi tehát az aristokrácia?

Feleletül ide írom értekezésem alaptételét:

Az aristokrácia az ősi erény, mint egyetemes emberi tulajdonság.

E gondolatot Aristoteles támasztá fejében. **

Csakhogy egyfelől én az ősi erényt egyetemes emberi tulajdonsággá emelem; másfelől az ősi gazdagságot a fogalomba föl nem veszem, részint mivel ugyanazon fogalom nem alapítható két elvre, t. i. mind az ősi erényre, mind az ősi gazdagságra; részint mivel az ősi gazdagság csak eszköz, s mint ilyen sem föltétlenül szükséges az aristokrátiához.

A nyelv szokás ellen a küzdelem sikertelen. Akármint sikerülne is bebizonyítani az aristokrátiának valódi lényegét, azért e szónak eddigi számos helytelen alkalmazása fönmarad. De viszont a szó helytelen használata nem akadályozhatja a fogalom tisztába hozatalát.

* Pl. Rousseau.

** Die edle Abstammung ist alter Reichtum und alte Tugend. Kirchmann kiadása VI. k. 8. Fej. 184. lap.

I.

Az aristokratia családi tradíciókban áll, melyek a családot egygyé teszik időben, századok generációit egy ethikai személyes egységbe foglalják. Közös öntudat, közös érzelmek, mely a rokonokat századokon át összeköti, — ez az aristokratia. Ez, és semmi más. Ezt nevezem ősi erénynek.

Miként a személyes érdem a demokratia, úgy az ősi erény az aristokratia. S miként a személyes érdem nem az alsó osztályoknak kizárólagos tulajdonsága, úgy az ősi erény sem a felsőbb osztályok privilegiuma. Mindegyik egyetemes emberi tulajdonság, melyet ki kell emelni abból a sötétségből, hová azt a történeti fejlődés és pártküzdelem meríté. A személyes érdem demokratia a királyi palotától a kunyhóig; az ősi erény aristokratia a királyi palotától a kunyhóig.

Általános a nézet, hogy az tartozik az aristokrátiához, kinek „ősei vannak.“

S kinek vannak ősei? Annak, ki őket emlékezetben tartja. Tényleg néhány családnak. Emberi kötelesség szerint mindenkinek.

Igen, emberi kötelesség az ősök emlékének hű megőrzése. Vagyis emberi kötelesség az aristokratia. Az aristokratikus kiváltságnak alakját lerontja a haladás, lényegét föntartja az emberi természet. Emberi kötelesség, emberi természet az, hogy kegyelettel gondoljunk ősinkre, arczképeiket, és a tőlök eredő többi emléktárgyat megőrizzük, tetteikről gyermekeink előtt beszéljünk, erényeiket kövessük, hibáikon okoljunk; szóval a családi öntudat intenzív erejét nemzedékről-nemzedékre fokozzuk. — Vagy talán gyors vonaton járó korunknak ily „semmisségekre“ többé ideje nincs?

Tiszteld és szeresd atyádat és anyádat, — ez az aristokratia. S erre többé korunknak már nem volna ideje?

A szülők iránt való kegyelet az ősök kegyeletétől el nem választható. Hol választjuk el ezeket? Talán a nagyszülőknél kezdődjék a teledékenység országa, vagy az ős szülőknél, vagy ezek szülőinél? Lehetetlen a szülőket tisztelni, és ezeknek szülőit nem tisztelni. Hol szakadjon félbe ezen continuitás?

Az ősök iránt való pietas oszthatatlan. Fogy a távolabbi ősök iránt, de ha a legtávolabbi ponton mondjuk is ki annak semmisségét, haszontalanságát, szét kell porlani az egésznek. A család egysége ugyanaz a szülők és gyermekek szeretetében és a legtávolabbi generációkban, azokban,

melyek már századok óta porlanak, és azokban, melyek csak századok mulva ébrednek.

A ki kétségbe vonná, hogy az ősök kegyeletes emléke ép úgy emberi természet, mint emberi kötelesség, annak ama consequentiát is el kellene fogadni, hogy a rokon ragaszkodás is csak addig észszerű, míg a gyermekek rászorulnak szüleik segélyére, akár physikai, akár szellem-erkölcsi szempontból.

És valóban e nézet a mult században jelentőségre emelkedett, midőn Rousseau az emberi ideált egy igazi két lábu tollatlan állatban látta, midőn ez a két lábu tollatlan állat vihar erejével bírt, s egy korhadttársadalmat fölforgatott. Akkor az embert, mint olyant kellett érvényesíteni, akkor meg kelle mutatni, hogy az emberi jog akkor is jog marad, ha az embert a legalávalóbb alakba öltöztetjük is. Ma azonban semmi szükség arra, hogy az emberjogok érdekében az ős erdőből indítsunk hadjáratot.

Hogy az ősöknek kegyeletes emléken tartása igazi egyetemes emberi tulajdonság, ezt talán nem is fogják sokan kétségbe vonni. Talán többen fognak kételkedni a felett, hogy az aristokratia nem egyéb, mint épen az ősöknek eme kegyeletes emléke és ez emléken hatása az utódok gondolkodás módjára és cselekvőségére; a kik tehát kétségbe vonják az aristokratiának egyetemes emberi voltát.

De ha az aristokratia és az ősök kegyeletes emléke nem ugyanaz, akkor mért büszkék őseikre az aristokraták és mért gúnyolják az ősök számlálását az aristokratia ellenségei? Tény, hogy midőn az aristokratiát megtámadják, akkor e kettőt, t. i. az ősöket és az aristokratiát mindig azonosnak veszik. Vagy talán az ősök tisztelete egyik osztályban aristokratia, a másik osztályban nem az?

De hagyjuk az emberek ösztönszerű eljárását, és nézzük a dolog lényegét, és pedig előbb philosophiailag, aztán történetileg.

Ha philosophiailag dedukáljuk az aristokratiát, akkor következő eredményre jutunk.

Minden emberi érdem vagy magában áll, mint egy embernek tulajdonsága, vagy az emberek ethikai közösségén alapszik, melynek az egyes csak kifejező közege. Az első esetben az érdemnek igazi alanya az egyén, a második esetben annak igazi alanya az ethikai közösség.

Ily ethikai közösség többféle van, melyek egyébként egymástól lényegileg különböznek, de abban, hogy az embereket egy magasb egység

személyes életében, mint igazi erény forrásban, részesítik, megegyeznek. Ilyen az emberiség, a nemzet, a corporatio, a község. A legkisebb e körök közül a család. A család, mint személyes egység, mint az emberi erények fejlődésének egyik alakja, — ez az aristokratia.

Ime az aristokratia deduktio útján megvilágítva. Az emberek egy magasabb ethikai egységén alapszik az aristokratia, miként az emberiség és a nemzet, vagyis az állam. Ezen magasb ethikai egység az aristokratia tekintetében a család. S az ember ép úgy családi, mint állami lény. Tehát minden ember rendeltetése részt venni úgy az állam, mint a család ethikai egységében, mely századokon át mindig ugyanazon egy személyes lét. Mondhatjuk tehát, hogy minden ember, pusztán mivel ember, aristocraticus lény.

A logikai deductio az aristokratiának egyetemes emberi miségéhez vezet bennünket. Csakhogy napjainkban logikai deductióinkkal épen oly könnyen, mint helytelenül, a felhőben járónak czímét kaphatjuk meg. Kөрünknek/ereje és gyengesége a természettudományi világnézetben van. Megyek tehát én is a tapasztalás mezejére. A világtörténetet kérdem meg az aristokratia lényege felől.

Azonban a világtörténet felelete gyanánt el nem fogadhatom ama véleményt, hogy az aristokratia általán a kitünőség; mert kitünőség a demokratia is, csakhogy másforma. A világtörténet felelete csak tényekben állhat, és pedig, első sorban belső, általános, századokat átölelő tényekben. Ámde az az állítás, hogy az aristokratia általán a kitünőség, régi nézet ugyan, sőt az aristokratiának még neve is innen eredt, de ténynyé nem lett soha. Sehol az aristokratia nem szerepel a világtörténetben általában, mint kitünőség; hanem mindenütt, mint bizonyos fajta kitünőség szerepel. A népek gyermekkorában a személyes érdem háttérbe szorul, az ősi erény a fődolog. A mi kitünőség e korban napfényre jő, az majdnem kizárólag ősi erény, vagy legalább ennek öltönyt viseli. * S így e korban megszokják az emberek a kitünőséget általában az ősi erény fogalma alá hozni; s később a legszemélyesebb érdem is, mint aristokratia jő forgalomba. A nyelvszokás költészete átviszi a kifejezést más tárgyra. Így támadniak a „törvény lovagjai“, a „tudomány aristokratiája“, és más eféle kifejezések. A nyelvszokásnak ez szabad, s ám gyönyörködjék benne az emberek hiusága; de jaj a tudománynak, ha

* Hermann, griech. Antiqu. I. §. 57

ilyesekre épít. Az aristokratia egy teljesen abstract gondolattá lett. Beszélnek a pénz aristokratiáról, nevelési aristokratiáról, sőt a férfiaknak aristokratiájáról is, s más eféle szappanbuborékokról. Amyira abstracttá lön e kifejezés, hogy alkalmazhatjuk azt az állatokra, a növényekre, a hegyekre, a csillagokra. De világtörténeti tény, — érték t. i. itt belső, szellemi tény — ily abstract nem létezik. Egyáltalán minden világtörténeti tény merőben konkrét, és individualis. Már ez is figyelmeztethetne mindenkit, hogy az aristokratia, mint abstract kitünőség, nem egyéb tárgyaltan gondolatfüzésnél.

Világtörténetileg az aristokratia a nemesség. És mi a nemesség? Az ősi erény privilegialis alakja. Egy osztály, mint az ősi erény ápolója, míg a sokaság erre képtelennek tartatik, és a multban valóban képtelen is.

Minden nemesség a származásra fektet nagy súlyt két okból. Először, mert a származás különbözteti őt meg a sokaságtól, („bene natus“) másodsor, mert a származás közvetíti a családi traditiók átszállását. Ezt nem physikai értelemben veszem, bár egyes jellem-sajátságok s hajlamok átöröklését kétségbe nem vonom, hanem értem ethikailag, t. i. a családi traditiók átszállását, a származás öntudatának ereje által. Az a gondolat, hogy ez az én atyám, vagy ez az én anyám, ezeknek nézeteit, szokásait lelkembe vési. E gondolat ereje egy fogadott gyermekben alig tejlődhetik ki, vagy legalább nem oly mérvben.

A római senator magával viszi gyermekeit a senatusba; a consul hivatala jelvényével disziti őket. Ime az ősi erény privilegiuma jelképi kifejezésben.

Az aristokratia a világtörténetben mindenütt a nemesség, néha oly nemesség, melybe bejutni a nem nemesnek lehetetlen, néha oly nemesség, melybe egy sella curulis bevisz; de mindig a nemesség, vagyis mindig az ősi erény, de a maga exclusivításában, mint néhány kiváltságos család attribútuma.

Ezen értekezés két tantételen fordul meg, először: Hogy az aristokratia és az ősi erény azonos; Másodsor: Hogy az ősi erény egyetememes emberi tulajdonság, tehát az aristokratia is ilyen.

Az első tantétel egyszersmind világtörténeti tény; mert eddig a világtörténetben aristokratia a nemesség; és a nemesség épen az ősi erény a maga privilegialis, exclusiv alakjában.

A második tantétel nem világtörténeti tény, hanem a mai világtörténeti helyzetnek az emberi természetén alapuló követelménye. A nemes-

ség az arisztokrátiának csak évezredek fejlődési alakja. Ki kellene lépni az arisztokratiai elvnek privilegialis szűk köréből, és egyetemes érvényre kellene emelkednie.

Nem új e gondolat. Csak az a hiba, hogy az arisztokrátiát, mint abstract kitünőséget terjesztik ki, egy puszta szót, holt betűt. A mit én itt egyetemessé teszek, az a világtörténet élő ténye.

Minden világtörténeti megjelenése az arisztokrátiának egy positiv és egy negativ sajátsággal bír. Amaz bizonyos tökéletességekben áll, emez amaz exclusivításban, melynél fogva ama tökéletességek csak egy osztály sajátságát képezik.

Ebben világos az ellenmondás. Tökéletesség, mely egy osztálynak privilegiuma; tökéletesség, melyre néhány ezer ember képes, a többi millió ember nem képes! Az arisztokrácia történeti fogalma szerint vagy az arisztokráciához tartozók többek, mint emberek, vagy az arisztokráciához nem tartozók kevesebbek, mint emberek. Emberi tökéletesség osztály sajátság nem lehet. A mi egy embernek tökéletessége, az mindig egyetemes emberi tökély, melyre általában képesek az emberek. A mérték, melyben azt megszerzik, különböző, de nem függ osztálybeli állástól. A tudományban is igen különböző jártassággal bírnak az emberek, azért a tudomány mégis egyetemes emberi kincs, melyre nézve senkinek semmi előjoga. Így vagyunk minden tökélyetességgel, a mi embernek tökélyetessége. Az ősi erény exclusivítása tehát csak történeti phasis, mely évezredekig kényszerűség lehetett, de ma nem az többé.

A nemesség tehát, bár világtörténetileg azonos az arisztokráciával, valósággal annak csak fejlődési alakja: exclusivítása az ősi erénynek addig, míg az ősi erény egyetemességének föltételei kifejlődnek. Hisz minden eszme előbb szűkebb körben szokott kifejlődni; minden eszme megvan a maga bimbókora. Az állami szabadság először kis községekben él, és évezredek folynak le, míg az angol alkotmány a nagy állam szabadságára megtanítja a világot. Az egyén érvénye viharosan ébred a népvándorlással, de csak a hatalmas földesurak javára, és ezer évnél több volt szükséges, hogy egyetemes emberiségi elvé legyen. Az ipar először a cézrendszer bölcsőjében fejlődik, egyes városokra szorítkozva terményeivel, ma az iparszabadság szárnyain az összes művelt világon concurrál. Minden elv kibontakozik bimbókorából, kilép bölcsőjéből, egyedül az ősi erény maradna örökké abban?!

A 19. század végén, egy századdal a francia forradalom után, midőn minden elv lerontja történeti korlátait, és végső consequentiájáig

megy, az egyéni önbizalom korában, mikor mindenki érzi értékét, és egyik sem akar hátrább állni a másiknál, azt hiszem, nagyon is eljött annak az ideje, hogy az ősi erény, vagyis az aristokratiai elv kibontakozva eddigi fejlődési alakjából, kilépve bölcsőjéből, minden emberi lélek közös gondolatává és érzelmévé legyen, minden családi tüzhely szent tüze gyanánt lobogjon. Megvan a hajlam, megvan az erő ahhoz, hogy az ősi erény egyetemessé legyen, csak rá kell szoktatni az embereket, nevelni kell őket arra; a képesség, a fogékonyság nem hiányzik többé. Naponta látjuk, hogy az emberek utánozzák az aristokratia alakjának, a nemességnek régi szokásait, előítéleteit, sőt hibáit, melyek épen nem tartoznak az emberi természet lényegéhez; és relativ történeti jelentőségek is megszűntek; és az ősi erényt, az aristokratia lényegét, mely minden ember természetében fekszik, és melyet a világtörténeti helyzet is támogat, — ezt nem tudnák elsajátítani? Tehát az emberek örökké hasonlóak maradnak-e a népvándorlás barbar vezéreinek, a kik az általok lerombolt birodalom biborának foszlányaival disziték magukat, s az örök ifju eszme kisiklik kezökből. A nemességtől megtanulják a párbaj bűnet, de vakok az ősi erény iránt?

Ily kishitőség nem fér a világtörténet figyelmes szemlélőjéhez. A barbar fejedelmek által magukra akgatott római méltóságok eltűntek; de a római állameszme ma is mint élő tényező hat. * Az eszmék nem halnak meg.

Nagy fába vágta a fejszét, ki ma az aristokratiai elv mellett, habár egyetemes emberiségi szempontból, szól. Ezt főleg a politikai pártküzdelmek okozzák.

Semmi sem áll távolabb tőlem, mint a pártküzdelmek kárhuztatása. Sőt ép ezekben látom a nemzet személyes létének, gondolatának, érzelmének fejlődését. De annyi bizonyos, hogy a tudományt, s általán a fogalmak helyességét a pártharczok részéről nagy veszély fenyegeti mindig. A pártok jelszavai majd mindig felületesek, és igen gyakran a szenvedély kölcsönöz nekik erőt. A tudomány köteles tisztelni a pártharczokat, mert ezek a nemzeti élethez tartoznak, de soha se merítse fogalmait a pártharczokból, mert a tudomány is a nemzeti élethez tartozik, s a tudomány önállósága a nemzeti önállóságnak jelentékeny része.

* Ezzel nem azt akarom állítani, mintha még ma is az antik állameszme uralkodnék, hanem csak arra a kétségtelen tényre utalok, hogy az államhatalom középkori százados álmából főleg a római állami reminiscenciák hatása által ébredt föl; és az antik állam éltető melegét még ma is érzi az emberiség.

Ha valaki ez értekezést a pártharczok légkörében olvassa, akkor két malomban örölkünk. A legtöbбекnek az aristokratia még ma is az, a mit a francia forradalom e szóhoz fűzött. A ki a pártharczok hullámaít veri evezőjével, annak az aristokratia se nem általános emberi ideál, se nem az a közös elem, a mi a világtörténet minden aristokratiájában megvan; neki az aristokratia épen csak az, a mely szeme előtt van a gyakorlati életben, a maga szokásaival, életmódjával, erényeivel, büneivel. A konkrét megjelenés tarka szőnyege nemcsak az ideált, de még a történeti fogalmat is eltakarja.

Azaz eszmeáramlat, mely a francia forradalomban, erejének tetőpontjára jutott, még ma is jelentékeny. Az emberek elméje tele van az abstract emberrel. Ama kornak nagysága az, hogy az embert, mint ilyent, érvényesíté. De ez ép annak a kornak volt a földadata. Mi az abstract ember zászlója alatt csak törpe epigonok lehetünk. A 18. századnak egyoldalúsága, mely a család személyes egységéről megfeledezett, a haladást vitte előbbre; ma ez egyoldalúság a haladásnak akadály, mert megfosztja az embereket ama tetterős kítartástól, mely a család halhatatlanságából ered. Még a pyramis-építés is jó arra, hogy az emberek munkáját hosszú időn át állandó célra irányozzuk; mennyivel jobb erre a család édes és nemes öntudata. Korunknak igen nagy veszélye rejlik abban, hogy az emberek minden törekvése a következő pillanat sikerére irányul; ha ma vetettek, holnap már aratni kívánnak, holott nemcsak fák, hanem intézmények is vannak, melyeknek teljes kifejlődésére századok kellene. Nagy dolgokat csak több nemzedék tervszerű munkája létesít.

Míg némelyek, a francia forradalom szellemét követve, magára az ősi erényre nem adnak semmit, addig lesznek talán mások, kik az ősi erénynek egyetemességét utasítják el, mert abban csak ők maguk akarnak ragyogni, s attól tartanak, hogy az ősi erényt, a plebejusi sárba viszem.

De egyfelől én nem látom ezen plebejusi sarat sehol, másfelől azt hiszem, hogy az igazi erény nem vesz fényében azáltal, ha mások hozzánk emelkednek, és erényünket megtanúlják. A mi ilyenkor vesz, az csak a gög és a hiúság. „Vera felicitas et beatitudo uniuscuiusque in sola boni fruitione consistit, non vero in ea gloria, quod solus scilicet, et reliquis exclusis, bono fruatur; qui enim se propterea beatiorem aestimat, quod ipsi soli, caeteris non item bene sit, aut quod reliquis sit beator et magis fortunatus, is veram felicitatem et beatitudinem ignorat, et lae-

titia, quam inde concipit, nisi puerilis sit, ex nulla alia re oritur, quam ex invidia et malo animo.“ (Spinoza Tractatus Theol. Pol. Cap. III.)

Midőn a római plebejusok kivívták a jogegyenlőséget a patriciusokkal szemben, akkor nem gúnyolták, hanem átvették az ősök tiszteletét. S midőn a halál az egyéni életet földulta, akkor tartá a római család a maga halhatatlanságának ünnepét. Midőn valamely curuli családban haláleset történt, az ősöknek viaszból készült és befestett lárváit, melyek olykor a királyok idejeig visszavezetnek, elővették a családi terem szekrényéből; arra hivatott emberek föltették ezen lárvákat, magukra öltözték az illető ősnek hivatali öltönyét, a triumphátornak aranyhimzésű, e censornak bíbor, a consulnak biborszegélyű köpenyét, s mindnyájan kocsin, licorok s a többi hatalmi jelvényvel, kísérték az elhunytat utolsó útján. A forumon a kocsiról leszállva, mindnyájan helyet foglaltak az ősök curuli székökön, s az elhunytak fia, vagy legközelebbi agnatusa a szószékről felsorolá, körben ülő őseinek, utoljára a legujabban elhunytak neveit és tetteit, az összesereglett közönség előtt.*

Bár a plebejusok átvették a patriciusoktól, a *ius imaginum* alakjában, az ősi erény ápolását, mindazáltal ezt egyetemes emberi erénynyé nem tették, mert sem az általános emberi jogok, sem az emberiség eszméjéhez, legalább gyakorlati életökben, el nem jutottak. Azonban így is mit köszön a római állam a római családnak, azt mindenki tudja.

Hogy az ősi erény a francia forradalomban elismerést magának ki nem vívhatott, azt a francia forradalom iránya és missiója okozá. De hogy a közvélemény még ma is megfélekedzik az ősi erényről, és semmi értéket sem tulajdonít egy eszmének, melyet évezredek buzgón ápoltak, annak más oka is van. Azon osztályokban, melyek az ősi erényt addig képviselték, a 18. században, főleg Franciaországban, az ősi erénynek valóságos napfogyatkozása következett be. Innen van, hogy miután az exclusív formát legyőzte a forradalom, azt, a mi ezen formában fejlődött, s a mi lényegileg egyetemes, még mindig nem veszi észre a világ.

Hogyan, a mit évezredekben át nagy és szent dolognak tartottak, az merő hiába valóság lenne; korunk találta meg a bölcsesség követ, s a mi azelőtt volt, az egy óriási tévedés? Igen, a régiek tévedtek, de tévedünk mi is. Azok gyakran az ősi erénynek exclusivitását többre becsülték magánál az ősi erénynél; viszont mi az exclusivitást mellőzve, magát az ősi erényt is számúztuk államból és társadalomból; a fürdővel a gyermeket is kiöntöttük.

* Mommsen, Röm. Gesch. 1874. kiad I. kötet, 857. 858. 859. lapokon.

Csak emelkedjünk ki az újabb kor pártküzdelseinek szűk köréből, fogadjuk be elménkbe minden idők aristokráciájának egységes, nagy világtörténeti tényét. Vajon ezen tény-óriásban nem lenne egyéb, mint merő tévedés; s a mi annyi millió embert nemes tetre sarkalt, az csak egy illusio?

A kik minden idealis érdekekben csak hín illusiót látnak, mely legfőlebb a tömeg kápráztatására jó, azokkal e helyen nem vitatkozom, legfőlebb azt jegyzem meg, hogy az idealis érdekek sohasem hagyták magukat büntetlenül hitvány eszközzé tenni. De a kik hisznek abban, hogy az emberiség a világtörténetben egy magasabb rendeltetést tölt be, azok miként állíthatják, hogy a világtörténetnek egyik legnagyobb, legkimagaslóbb ténye csak azért volt, hogy nyomtalanul eltűnjék? Egy tény-óriás, melyben ne lenne semmi eszme? A népvándorlás medvebőrös vad harcosai hoztak új eszmét, s minden idők aristokráciája semmi eszmével nem gazdagította volna a világot?

Én hiszek a világtörténet nagy tényeinek eszmei alapján. Minden nagy tényben az emberiség glóriája nyer kifejezést. Csakhogy nem szabad a tényekben megnyugodni; hanem az ideál felé kell irányozni azok fejlődését. Az eszmék lényegileg egyetemesek lévén, a történetileg fejlődő ideál hajóját, ha annak ideje elérkezett, a folyamról a tengerre kell vinni. Mindaz a mi bizonyos időben egy osztálynak ideálja, végső rendeltetésében az emberiség ideálja. Az ősi erény hajóját eddig egy osztálynak életfolyója hordozá, korunknak jutott a föladat, e hajót az emberiség tengerére vinni.

II.

A szokás egy bizonyos fatalistikus megnyugvást kölcsönöz az embereknek. Megszokták az aristokráciát a nemességben látni, s a szokás rabbilincse oly jól esik. Még a rab haragszik a rabbilincs leoldása miatt. Az ősi erény mindig exclusiv volt, és soha sem volt egyetemes. A mi sohasem volt, az sohasem lesz. Így szoktak okoskodni. Ezt a mechanicus értelmezését a történetnek legjobban jellemzi de Maistre. Ha, ugymond, egy koczkát számtalanszor vetünk, és mindig csak 1. 2. 3. 4. 5. számok mutatkoznak, akkor bizonyos, hogy a 6-os szám azon koczkán nincs. Tehát a történetben is, a mi eddig sohasem volt, az ezután sem lesz. Igen, ha az emberiség a világtörténetben egy kódarab, egy koczka volna. De a világtörténet egy nagy organismus. S az organicus életben épen nem áll az, hogy a mi eddig nem történt, az ezután sem fog történni. Sőt ép

ellenkezőleg minden organicus fejlődésnek minden phasisa oly valami, a mi eddig nem volt. Minden ember, minden nemzet s maga az emberiség, továbbá minden élő intézmény ép úgy, mint minden physikai szervezet is naponta új phasis felé közelg, mely még azelőtt nem létezett, s új tüneményeket hoz napfényre.

Soha senki sem látott röpülő oroszlánt, tehát bizonyos, hogy ilyen oroszlán nincs. Soha senki sem látott aristokrátiát, mint egyetemes emberi erényt, tehát az ősi erény természettől exclusiv, és nem lehet egyetemes. Így okoskodnak ellenfeleink.

Csak hogy az ilyféle ellenvetés hasonlata ép abban sántít, a mivel bizonyítani akar; mert az oroszlán egy befejezett organismus. Az egyes aristokrátiák viszont, melyek a világtörténet színpadán megjelennek, nem magukban álló egészek, hanem egy nagy ténynek, az aristokrátiának, mint világtörténeti egységnek, phasisai. Nem önálló organismusok, hanem egy nagy organismusnak életkorai. Egy befejezett organismusból következtethetünk arra, hogy ugyanazon fajhoz tartozó másik organismusból mi lehet; míg az élet nincs kötve a maga korábbi phasisához, de megtartja irányát. Az aristokrátia azt az egyetemes irányt, melyet korunknak föladata abszoluttá tenni, bizonyos korlátok között eddig is követte. A classicus világ aristokrátiájába könnyebb bejutni, mint keleten a felsőbb kasztba, és a feudális aristokrátiába könnyebb a belépés, mint a classicus aristokrátiába. Viszont mondani lehetne tehát, hogy a mi évezredekén át történt, az történeti fog ezentul is. Csak hogy ezt ezuttal nem a fejlődés tüneményeiről, hanem irányáról állítjuk. A mely irány eddig amnyi következetességgel halad előre, az utat fog törni magának jövőben is föltartóztathatlanul. Az irány mindig ugyanaz, a mi eddig volt, s épen az iránynak ezen állandósága vezet oly jelenségekre, melyek eddig nem voltak. A miről ezen értekezésben szó van, az nem új, hanem csak befejezése évezredek fejlődésnek. Nemcsak az ősi erény világtörténeti tény, de világtörténeti tény annak az egyetemességhez való közeledése is. Az egykor szűk medrű folyó mindinkább kiszélesedik, a mint közelg a tengerhez. S hogy az ősi erény hajóját az osztály folyamáról az emberiség tengerére vinni ép korunk föladata, azt három körülmény bizonyítja.

1. Bizonyítja azon nagy átalakulás, melyet az emberiség a francia forradalomban nyert.

A francia forradalom azon alternativa elé állítja a világot, hogy az ősi erény vagy legyen általános emberi erény, vagy épen ne létezzék.

Ez a francia forradalomnak öntudatlan, de kétségtelen műve. Az

ősi erényt a maga nemesi exclusivitasában megfosztotta világtörténeti jelentőségétől, s így azon egyedüli utat hagyta meg az ősi erény számára, hogy az, mint egyetemes emberi erény emelkedjék ismét érvényre.

E világtörténeti helyzeten napjaink reactionarius áramlata változtatni nem fog; mert ez a világtörténet folyamának csak felszínes jelensége. Ezen áramlat nem valami új világtörténeti fordulat, hanem csak annak bizonyítéka, hogy a francia forradalom bármily fontos érdeknek tett is eleget, az emberi lélek minden vágyait még sem elégitette ki. Érvényesíté az embert, mint olyant, de elhanyagolta az embert a maga családi egységében. Ezen családi egységnek világtörténeti képviselője a nemesség volt. De a francia forradalom amynira lerombolt minden exclusivitást, hogy az ősi erényt egy osztályban kövületté változtatni a mai reactionarius hajlamoknak sikerülni nem fog. Az emberek érzik, hogy a francia forradalom ürt hagyott lelkökben. Az abstract ember nem egész ember. Azért a mai hajlamok a francia forradalmat megelőző időbe szállanak vissza. Helyes ösztön vezeti e hajlamokat. Ott megtalálják azt, a mi a francia forradalomban átalakult embernek hiányzik. Csakhogy ezen átalakult embert vissza nem alakíthatják azzá, a mi a forradalom előtt volt. Tehát azt kell a forradalom irányához alkalmaznia, a mivel kiegészíteni akarják a forradalom művét; vagyis egyetemessé kell tenni az ősi erényt.

Az ősi erény nem ellenkezik a francia forradalom elvével, de ellenkezik vele annak exclusivitása. A francia forradalom az individualitást önmagában érvényesítette. Az ősi erény nem ezen individualitásnak megszorítása, hanem elfoglalása oly térnek, melyet az abstract individualitás parlagon hagyott. A francia forradalom intentiója az ősi erényre ezen ideális alakban sem irányult; de közvetve, t. i. hatásaiban, annak ép oly szolgálatot tett, mint közvetlenül az emberi jogoknak. S a francia forradalom hatása uralkodni fog, míg civilizáció lesz a földön. Sokat kell tennünk, a mit a francia forradalom elmulasztott, de világtörténeti sikerrel semmit sem tehetünk, a mi a francia forradalom nagy elvével, az emberi méltóságnak minden emberben való elismerésével ellenkezik. S épen az emberi méltóság követeli, hogy a család magasztos egységében mindenki részt vegyen. Az ősi erény vagy el fog pusztulni a föld színéről, a mi nagy szerencsétlenség lenne, vagy mint egyetemes emberi erény fog fölvirágozni.

2. A második ok melynél fogva az aristokratiai elvnek, mint ősi erénynek, egyetemes emberi erénynyé való átalakulását napjainkban re-

mélni lehet, az, hogy ma minden fejlődés egyetemes irányt követ. Viszont hajdan szükségkép elszigetelte magát az arisztokratiai elv a nemességben, midőn minden egyéb is el volt szigetelve. Minden ország, minden megye, minden város magába zárkozott. Keleten az idegent tisztátalannak tartották, a classicus világban jogtalannak. Még a középkorban is az idegent minden lépten nyomon bántalom érte, sőt, mint valami kóborló vadat, letartóztatták, hogy örökös jobbágygá tegyék. Minden érdek, minden élethivatás exclusiv volt. Exclusiv alakot öltött az ősi erény is, nem azért, mintha ez természete és lényegében volna, hanem a korszellem hozta ezt magával.

Mindez gyökeresen megváltozott. Korunknak uralkodó ténye az egyetemesség. Oly áramlat ez, mely minden gátat leromból. A művelt emberiség ma egy gondolat, egy érzelem, egy tett, minden vámvonat, revanche, és más effélék daczára. Soha a római birodalom provinciái közt nem volt azon eszméi és gazdászati egység, mint ma van péld. Német- és Franciaország közt. Midőn minden kilép a maga exclusivitasából, követni kell ez irányt az ősi erénynek is. Hajdan az ősi erény exclusivitása egy fa volt, hatalmas erdő által környezve. Ma egy magányosan álló fa. Az erdő ma nem exclusivitas, hanem az egyetemesség.

Némelyek ezen egyetemes irányt a demokratianak tulajdonítják. De tévesen. Igaz, hogy a demokratia, vagyis a személyes érdem, lényegileg szintén egyetemes. Ámde ilyen általán mindaz, a mi emberi. Ilyen lényegileg az ősi erény is. Minden emberi viszonyban benn van az egyetemesség csirája; azonban csak napjainkban jött el kifejlődésének igazi korszaka. Volt idő, — és pedig soká tartott, — midőn a személyes érdem is exclusiv volt, mert sem a rabszolgában, sem a jobbágyban el nem ismerték azt, sőt bűnül rótták föl neki, ha csak nem olyanokban állt a személyes érdem, mely a szolgát még szolgálba tette, mint péld. a békák csitításában, (in imponendo silentium ranis) midőn egy társadalmi here nyugalma vagy gögje végett a munkásoknak virasztani s a tavat korbácsolni kellett.* De különben a személyes érdemnek még a megszerzése is tiltva volt. A szolganak tiltva a tudomány és erény, mert mindkettő lázadóvá tette volna. Több évezredes korszaknak csupán két végső pontjára utalok. Menu törvénye szerint, ha egy Sudra tudományszomjból a szent könyveket csak olvasni hallja, forró olaj öntendő füleibe, s azután viaszszal betapasztandó füleinek nyílása. És még a mi 19. századunkban tiltva volt európai államok gyarmataiban, a rabszolgát írni, olvasni tanítani.

* Grimm, Deutsche Rechtsalt. 2. kiad. 1854. 355 s kv. lap.

Tehát a személyes érdem is exclusiv volt, s egyetemessé lön. Egyetemessé kell lenni az ősi erénynek is. A *szabadságokból* lett szabadság, az ősi rangfokozatokból lesz egyetemes ősi erény. Jöni fog az idő, midőn a családok mindnyájan számlálni fogják őseiket és büszkék lesznek azokra.

3. A legfontosabb körülmény, melynél fogva remélni merem, hogy az ősi erény egyetemes emberisége jelleget öltend, azon nagy átalakulásban rejlik, mely a birtok jelentőségét a munka jelentőségével váltja föl. Fontos marad mindig a birtok, de a domináló elem a munka leend. A munka, mely egykor a birtokhoz volt bilincselve, már csaknem az ingók forgalmába ragadja a birtokot. Ez tény. Sokaknak nem tetsző tény; de nincs erő, mely azon változtasson. Ezen áramlatot nem lehet föltartoztatni; de meg kell tanulnunk benne élni, és munka által existenciánkat biztosítani.

Az aristokratia nem egyéb, mint a családnak öntudatos állandósága. Erre képesé tett eddig a birtok; és pedig csak a jelentékenyebb birtok; mert a nemzetgazdasági elszigeteltség korában csak ez biztosíthatta a család állandó existenciáját. A hiányos, vagy hiányzó jogi rendből eredő bajokat is a birtok könnyebben kiállta, mint a munka. De ma létezik a munkára alapított társadalmi existenciának két föltétele; jogbiztonság és világforgalom. — Az aristokratiai elv, vagyis a családnak személyes ethikai egysége a birtok helyett a munkára alapítandó.

Miután a birtok, és főleg a jelentékeny birtok, csak kevés családnak jut osztályrészül, ennél fogva a multban a családi élet öntudatos egysége is csak kevés családnak volt attribútuma. A munka egyetemes, tehát a munkára alapított családi öntudat- és ősi erénynek is egyetemesnek kell lennie.

A válás nehéz lesz. Az aristokratiai elv szinte azonosult a birtokkal. Minden ősi ház homlokáról azt olvasák a bennlakók: „et majores vestros, et posteros cogitate.“ Ezt suttogta a szellő az ősi kert fáinak lombjai közt, ezt viszhangozta a bérce, s még az égboltra is, mely a birtok fölé hajolt, csillagbetűkkel, villámbetűkkel ez volt írva. A család a birtoktól elválaszthatlan növény volt. Sok nemes érzelem kútforrása lett az ilyen birtok. De hát a többi család ezen nemes, és oly lényegesen emberi érzelmekből örökké ki legyen rekesztve? Bármily nehéz a válás, válni kell, mert haladni kell. Ezen nemes érzelmeknek a birtoknál egyetemes kútforrást kell adni a munkában. Nem fideicommissum, hanem a munka menti meg a család állandóságát. A birtok ama szere-

pében volt valami az emberi méltóságot sértő. A család accessoriuma lett a göröngynek. A dolog fölvetetett a személyes életbe, de a személy félig dologgá lön. De akármilyen vonzó, vagy elidegenítő volt a birtoknak ezen szerepe, arra a forgalom által mindinkább megingatott birtok immár képtelen. Vajon képes-e a munka e szerepet átvenni és a családnak öntudatos állandóságot adni?

A birtok kettős irányban szolgált az aristokratia basisául, egyfelől gazdaságitilag, a családnak vagyoniilag biztosítván existenciáját, másfelől ethikailag, a hozzá fűződő családi emlékek által.

A munka tulnyomólag ingó javak által tartja fön a család állandóságát; vajjon képesek-e ama kettős funcióra az ingók?

A vagyoni funcióra igen. Bármily szilárdnak látszik az ingatlan, napjainkban szilárdabb basisa a családi létnek a munka. Sőt ez az egyedül szilárd. Viszont a birtok élethivatásos munka nélkül törekeny és mulandó. Élethivatásos munka nélkül a birtok már nem képes állandóan megmenteni a családokat az elmerüléstől. Ezt minden nap látjuk, növekvő mértékben. A bajoktól, melyek elavult szokások-, intézményekből erednek, nem azáltal menekülünk, hogy még inkább visszamegyünk a múltba, hanem azál al, hogy előre haladva, szakítunk ama régi, és önmagukat túlélt szokások- és intézményekkel. A földnek régi állandóságát többé visszaadni nem lehet. Viszont a munka törekeny basis csak is az egyén szempontjából; de nem az egy egész család tekintetében. Ha a sors vihara letöri is a munkára alapított családnak egyes ágait, ritkán fogja kidönteni az egész családfát.

De vajjon képesek-e az ingók a birtoknak másik, t. i. ethikai funcióját teljesíteni, a családi emlékeket magukhoz fűzve, ezeket az utódokra átszármasztatni?

Bizonyos mértékben képesek; oly mértékben, mint a birtok, nem képesek; de — s ez a fődolog — az ősi erény ily symbolikus ápolásra többé nem is szorúl annyira, mint hajdan.

Bizonyos mértékben képesek az ingók a családi emlékeket magukhoz fűzni, és a családi öntudatot jelképileg ápolni. Olvassa el bárki Longfellowtól „A lábas órát.“* Olvassa el még inkább mindenki azt, mi saját szívébe van írva. Birtoka kevésnek van, de eréklyéi mindenkinek vannak.

Igaz, hogy az ingók annyira nem alkalmasak a családi traditiók átszállítására, mint a birtok. A birtok a külső természet nagyszerűségé-

* Magyarúl: Szász Károlytól.

vel azonosítja a családi tradíciót; a mire az ingó nem képes. A birtokból él a család, a földet minden idők az édes anyához hasonlíták. Az ingókban csak gondolkodásunk, tehát elménknek bizonyos megfeszítése, eleveníti föl a családi emlékeket. A birtok, ha csak szemünket kinyitjuk, mintegy érzékíti előttünk a család egységét.

Azonban — s mint említém ez a döntő körülmény — az ősi erény nem szorul többé symbolikus ápolásra oly mértékben, mint hajdan.

Egy lángeszű, de szerencsétlen sorsu ember, kinek munkájára még ma is oly ritkán történik hivatkozás, Vico, a világtörténet korszakait megalapító vonások közé sorolja a primitív korszakok azon sajátját, hogy náluk a gondolatot és a szót a symbolumok és symbolicus cselekvények (*acta legitima*) helyettesíték.

Korunk nem ily nehéz szavu többé, s ennél fogva ily mértékben symbolumokra nem szorul. A régiek inkább érezték, a mai ember inkább gondolja az elveket. Oly emberek, kik írni, olvasni tudnak, symbolumok nélkül is föntarthatják a családi öntudatot. Egy egyszerű családi napló sokkal elevenebb és tisztább emlékét őrzi meg az ősöknek, mint birtok, ház, emléktárgyak. Ehhez járulnak a fényképek, melyek az ősök arc képe tekintetében ugyanazon előnyt nyújtják a szegény családnak is, melyet előbb csak vagyonos családok élvezhettek.

Épen nem kicsinylem a családi egységnek symbolikus ápolását sem. Egy emléktárgy, mely az ősöktől maradt ránk, szavakkal ki sem fejezhető érzelmeket kelt. Az ember nem pusztán gondolkodó lény. De ma sokkal inkább az, mint hajdan volt. Ennél fogva az ősi erény ethikailag sem függ már annyira a birtoktól, mint függött ezelőtt.

Ime azon három tény, melyekből a nemesileg exclusív ősi erénynek egyetemes emberi erénynyé való átalakulását következtetem:

1. Az emberiségnek átalakulása a francia forradalomban, mely az eszmék világtörténeti fejlődésének exclusivitását megszüntette.

2. Minden életviszonynak egyetemes iránya, a mi az ősi erény exclusivitását igazi anachronismussá teszi.

3. A birtok jelentőségének a munkára, mint minden családi existencia egyetemes közös basisára, való átszállása.

Mindezek daczára már hallom a tapasztalati realismus börtöneiből fölhangzani: „Ime egy világboldogítónak álmai!“ Reájuk nézve a világtörténet nagy tényei nem léteznek. A világtörténetnek csak porzemeit látják és ezekből okulnak. Csodálom, hogy minden reggel nem esküsznek meg arra, hogy a nap örökké a látó határ szélén marad. Hi-

szen minden eszme egy emelkedő nap, mely előbb a hegyek csúcsait aranyozza meg, később a völgyre is árasztja fényének tengerét.

Azt mondja talán valaki, hogy az ősi erény ily egyetemes emberi alakban már nem is aristokratia, hanem demokratia. Ezen ellenvetés a történeti fejlődés által készített fogalomzavarból származik. Az emberek nem is tudják az aristokrátiát máskép, mint exclusiv alakban képzelni. De az aristokratia és a demokratia közt a különbség nem *quantitativ*, hanem *qualitativ*, az az: elvi. Az ősi erény aristokratia, ha ezer millió emberben lakik is; és a személyes érdem demokratia, ha egy emberben van is.

De vajjon van-e olyan erény, mely csak az ősök emlékéből támadhat, s melyet az ember, mint ilyen, saját egyéniségéből kifejteni nem bír?

Van; csak hogy itt az erényt széles értelemben kell venni. Nem épen egyes erény értendő, hanem bizonyos szellemi légkör, mely a boldogságnak is lényeges része.

Ezen szellemi légkör hatalmas erő, melyet saját én-ünkben nem egy könnyen pótolhatunk. Tagadhatja azt korunknak büszke egyéni öntudata, de létét érzi mindenki. Hány embert tart vissza a büntől azon gondolat, hogy szüleit becsületben látta megöszülni? Nem vonom kétségbe, hogy egy kőszobor, mely megelevenednék, már pusztán mint ember, minden családi öntudat nélkül, képes lenne, minden egyes erényre. De nélkülözne az erénynek egy hatalmas támaszát. Egyébiránt a családi érzelem és öntudat, az ősök iránt való pietas nemcsak támasza az erénynek, hanem már magában erény. Majdnem egyik fele az emberi tökélyetességnek.

Ezt főleg önző korunkban kell hangsúlyozni; mert minél féktelenebb az önzés, annál szükségesebb azt ideális érdekekkel ellensúlyozni.

Épen nem nézem korunkat fekete üvegen. Ez is egy phasisa a világtörténetnek, mint a többi, saját missióval, és e missiónak egyoldalúságával. De mintha e mai egyoldalúság veszélyesebb volna, mint volt más korszakoké.

Az ó-kor föladata volt az állam, a középkoré az egyén. Korunknak feladata a nemzetgazdászati élet törvényeit kifejteni, s ezeket az emberiség szellemébe vinni, szóval: a gazdasági érzék. Folytatása ez az egyén kifejlődésének egy bizonyos irányban; az egyénnek gazdasági érvényesülése.

A szabadság is nyer ezzel; mert a gazdasátnak minden emberi önkénnyel daczó törvényei vannak; s az mindig a szabadságot erősíti, midőn az emberi önkényt törvények korlátolják.

Az is nagy dolog, hogy a gazdasági érdekek utat törnek az eszméknek és a civilisációnak, az embereket egymáshoz közelebb hozzák, a látkörököt szélesebbé teszik, s a világbéke fentartására egynél több tekintetben hatnak.

Korunk gazdasági szelleme az emberiség haladásában szükséges lépcső. Csakhogy nagy veszély fűződik e lépcsőhöz. Minden korszellem egy igazi emberiségi szenvedély. Egy bizonyos irányban éles látású, és erős, minden más irányban vak és gyenge. Ezen fékezhetlen szenvedély még akkor is veszélyes, ha valamely idealis érdekre irányul; veszélyes, mert egyoldalú és igazságtalan; de föloszlást nem okoz, mert önfeláldozásra tanít, s a heroismus fényes példáival tölti meg a világtörténetet. De a maga egyoldalúságában okozhat föloszlást, és okozott is már eleget korunk gazdasági szelleme, mely természete és lényege szerint merő önzés. A társadalom erkölcsi szintje süllyed, s az állam nem ugyan mechanikus hatalomban, de személyes ethikai erejében naponta fogy. A kinek az idő pénz, az nem ér rá arra, hogy még az államra is gondoljon; annál kevésbé ingyenes állami munkára; inkább fizet, hogy más tegye ezt helyette. Az önkormányzat, t. i. nem a társadalmi érdekek önálló igazgatása, hanem az állami önkormányzat, az államigazgatásnak és a népeletnek ezen azonossága, még soha sem volt akkora veszélyben, mint napjainkban. A bürokratizmus szelleme szállta meg az emberek lelkét, és a polgárok idegenné lesznek hazájukban.

Ily korszakban két kézzel ragadjunk meg minden idealis érdeket. S az állam, mely ezt cselekszi, saját ethikai erejét fokozza. A családi idealizmus ép oly általános, mint mély és maradandó hatást képes gyakorolni az emberi lélekre. A lelki nagyságnak, az önfeláldozásnak fényes példái épen nem hiányoznak korunkban. A ki a hőmezőn, a kikerülhetlen halállal szemben, ellhunyt társainak tetemei között, legyőzve fájdalmait, még dermedt ujjakkal jegyez, hogy a tudományt előbbre vigye egy-két adattal, az ilyen ember, mint ember, Nagy Sándornál nagyobb. Vajon le van-e róva a hálaadósság azzal, hogy egy napig a hírlapok beszélnek a tudomány hősről, s aztán egy-egy poros könyv őrzi nevét a könyvtárakban? Az embernek szíve is egy hőmező lett, és e hőmezőn nincs egy családi kör, hol a családi szeretet melege éltetné a magasztos emléket. Rokonai ugyan mindenkinek vannak, de az idő pénz, ki érne rá a halottakkal foglalkozni?

Nem új az a gondolat, hogy korunknak gazdasági egyoldalúságát az aristokratiai elv által kell ellensúlyozni. Így Bagehot az angol alkot-

mányról irt művében a nemesség jelentőségét emeli ki a pénzvállással szemben. Ha a rang és a pénz csak két egyenlő értékű bálvány volna, még akkor is nyeremény lenne az, hogy két bálványa van korunknak, melyek versenyében az igazság győzelmére több a kilátás. De nem is áll — ugymond Bagehot, — hogy a rangnak tisztelete, vagy legalább az örökös rangé, nem volna különb a pénz tiszteleténél. Az idők folyamában a jó modor (gute Manieren) majdnem örökössé lesz; és a jó modor a társaság oszlopai közé tartozik. Midőn a gazdagságot tiszteljük, akkor nem az embert, hanem az embernek appendixét tiszteljük. Midőn az örökös nemességet tiszteljük, akkor a nagy képesség valószínű birtokát tiszteljük. — Így Bagehot az idézett helyen.

Bagehot fölismeri az aristokratiai elvnek azt a jelentőségét, melynél fogva az a mai plutokratikus irányt ellensúlyozni van hivatva. Csakhogy nála az aristokratia a nemesség. A családi idealismus fénye szerinte csak a felsőbb rétegekbe hat. Hát a többi embert a por férgei közt hagyjuk? Ezek már nem képesek-e az öröklött jelesség niveaujára emelkedni?

Nagyon rossz szolgálatot tesz az aristokratiai elvnek az, ki még mindig annak nemesi exclusivitasát tartja fön; mert eltakarja az emberek szeme elöl az elavult fejlődési alakzattal az örökké ifju lényezetet; romokkal fődí el a halhatatlan eszmét. Ily eljárás nem akadályozza meg enyészését annak, a minek enyésznie kell, de kiterjesztheti az enyészeti processust arra is, a mi élni lenne hivatva. Ilyenkor mindig jusson eszünkbe a Berni Ditrich példája, a ki egy ifju néppel akarta sírjából az antik államot kiemelni, s az ifju nép is ugyanazon sírba temetkezett. Ez a történeti fejlődésnek örök törvénye.

Igaz, hogy nem mindenki örökölhet elődeitől előkelő, szalonias modort. De nem is ezen modor a társadalom oszlopa; hanem azon illendőség, tisztességtudás és nyíltszívű becsületesség, melyre az ősök példája a gunyhónak lakóját is nevelni képes.

Az aristokratikus hajlam, vagyis a család egységének öntudata és szeretete mindenütt megvan, csakhogy nagyon elhanyagolva. Ez az erkölcsi világnak gazdag aranybányája, melyet művelni, kiaknázni kellene. A testekben a gravitáció nem egyetemesb, mint az emberi lélekben az ősi erény hajlama. Ez egy körülményből ered, mely reánk nehezedik, mint a légnyomás, s épen oly kevésbé veszszük észre, mint a légnyomást. Cselekvőségünk legalább kilencztized része e hatalom műve, sőt a műveletlen embernek és a gyermeknek összes cselekvősége azon hata-

lom befolyása alatt keletkezik, melynek engedelmeskedünk anélkül, hogy ezt tudnók. E hatalom a példa, másoké és a magunké. Mások tettei, és a saját tetteink uralkodnak fölöttünk.

Mások tetteinek hatalmát nemcsak a divatban látom. Sőt ez a legkevesebb. Hanem a járás, a beszéd, gondolkodásunk jelentékeny részben, mindez másoknak utánzása. Az állami öntudat, a hazaszeretet, az emberiség szeretete, mindez folytatása annak, mire mások tanítottak.

Saját tetteink is uralkodnak fölöttünk; önmagunkat is utánozzuk. A gonosztevő multjának sulya alatt követi el új büntettét. A becsületes ember multjának hatalmas támogatása mellett áll ellen a pillanat kísértésének.

Vajon egyedül a családban, a szeretet és önfeláldozás ezen édes körében, melynek gondja és bánata is boldogítóbb, mint e körön kívül a gondnélkül valóság és öröm, épen itt ne lenne hatalma a tetteknek, s a példának? A szép tett mindenütt dicső emlék, egyedül a családi körben lenne az feledékenység, sőt guny tárgya. Valóban akkor a család nem az állam halhatatlanságának, hanem inkább mulandóságának lenne iskolája. S vajon nem forog-e fön a veszély, hogy csakugyan ezen utóbbi legyen?

Minden embernek a saját egyéni életkörén belől is megvannak a maga traditiói; és ha nem lennének, úgy a jellemzilárdságnak még a neve sem volna a világon. Mily ingatag nádszál lenne az olyan ember, ki saját egyéni multját elfeledné! Igazán rá illenék a mondás: Sisyphi saxum volvit Naponta gyűjtene erkölcsi erőt, hogy az naponta veszendőbe menjen. S a családok élete ma nagy részben így foly; mert saját magukat feledékenységbe temetik; s a mi erkölcsi erőt egy nemzedék gyűjt, az vele együtt sírba száll.

Megmérhetlen erőt pazarol el korunk a család multjának elfeledése által. A nap sugarainak egy kis része a nap bolygóira esik; a többi elvész a végtelen űrben. A családi traditiókból még annyi sem szokott fönmaradni, mennyit a napnak sugaraiból a bolygók fölfognak.

Igen veszélyes tantétel az, melylyel a kasztrendszer, a keleti despotismust és a rabszolgaságot is könnyen lehetne igazolni, hogy a természet pazarolja erőit, tehát az állam- és társadalomban is ezt tegyük.

Hogy a mi véges látkörünkben pazarolni látszik a természet a maga erőit, az bizonyos. Vajon így van-e ez a mindenség szempontjából? Ki meri ezt állítani? Különbben is az állami és társadalmi ideálokat nem

a külső természetből deducáljuk. S az állam és társadalom, s általán az erkölcsi világrend ideáljai azt követelik, hogy az emberiségnek minden erkölcsi ereje ezen ideálok megvalósítására fölhasználtsék. Tehát az erkölcsi erők elpazarlását elv gyanánt hirdetni annyi, mint azon ideálokat tagadni.

A nemzetet az teszi erőssé, ha a nemzet a maga emlékeit megőrzi. De végre is a nemzet, mint egész, a sok millió közül csak a kiváló esetekben teheti ezt. A többi az egyes családok föladata. Minden család nemzeti kötelességet teljesít azzal, ha őseinek kegyeletes emlékét fönntartja. Ez a nemzet erejének egy kis eleme, s ha porszem volna is, annyi millió porszem együtt sziklát képez.

A mult század philosophjai a család romjain építik föl az államot, visszahatásul azon idővel szemben, mikor az állam hatalmas családokban oszlott föl. S már fenyeget az egyénbalmazban való föloslzás veszedelme. Természeténél fogva azonban sem az egyén, sem a család oszlatólag nem hat az államra; sőt mindkettőben szervezendő az állam-ereje, az egyénben annak demokratikus, a családban annak aristokratikus ereje.

Napjainkban gyakran olvassuk azt, hogy a nemzetet a családban is szervezni kell. Csakhogy ezt mindig csupán csak néhány száz, vagy néhány ezer családról értik, fideicommissumok és substitutiók által. A középkorban már ez is nemzeti erő volt. De ma a nemzeti erő az összes polgárok- és az összes családokban van. Az an 1801 alkotmány eddig a világnak legtökélyetesb alkotmánya, mert benne legteljesebb az államilag actív nemzetszemély. De ha a mondott irányban át nem alakul, el fog homályosulni dicsősége. Angliában a nemzet csak néhány ezer családban van szervezve. S korunkban a legéletrevalóbb szervezet is elpusztul, ha egyetemessé lenni nem tud, vagy nem akar, s győz a chartisták atomismusa.

Szervezni kell a nemzetet a személyes érdem (demokratia) szempontjából minden egyénben a palotától a gunyhóig. Szervezni kell a nemzetet az ősi erény (aristokratia) szempontjából minden családban a palotától a gunyhóig.

Nem a nyers anyagot kell szervezni, hanem a nemzet személyes életének a nyers anyagban levő ethikai elemeit. Nem emberhalmazalkotmányt, hanem igazi nemzetalkotmányt kell construálni. Ez csak többes szavazat útján érhető el. Az emberhalmaz elejté a nemzet személyes életének oly ragyogó sugarait, mint Petőfi, Arany, hogy az

élők közül ne említsek senkit. Mily képtelenség! Azok, a kikben a nemzet erősebb egymagukban, mint sok ezer másban együtt, azok, kik közül az egyik a nemzet gondolatát és akaratát a szabadság villámává tette, milyent ezer évben egyszer lát a világ, a másik a nemzet gondolatát és akaratát a szabadság ragyogó napjává tette, ezek elbuknak a nemzeti gondolat- és akaratszervezés processusában, vagy a mint közönségesen nevezik, a képviselőválasztásban. És még mindig vannak, a kik nem tudnak különbséget tenni az emberhalmaz szervezete közt, és az emberhalmazban élő ethikai nemzeti elem között. S vajon szervezetnek mondható-e azon emberhalmaz, mely a legtöbb esetben részint a véletlennek, részint kortesfogásoknak esik áldozatul?

A nemzetet úgy a személyes érdemben, mint az ősi erényben csak a többes szavazat útján lehet szervezni.

A személyes érdem és az ősi erény nemcsak elvi ellenmondásban nincsenek, de sőt legszorosabb lélektani összeköttetésben állnak. Az ősi erény hanyatlani fog, sőt ősi bűnné fajulhat, ha személyes érdemre nem törekszünk, s a személyes érdemet léha cynismus váltja föl, ha az ősök kegyeletés emléke megszűnt.

Ne legyenek többé névtelen hősök! minden deréknek neve ragyogjon a családi tüzhelyre vésve késő századokon át. Oh, mennyi erény, mennyi boldogság kuforrása lenne ez!

Ha egy előkelő a hazáért elesik, nevét szárnyára veszi a hir; és jól teszi. De minden hősnek joga van arra, hogy ne legyen névtelen hős. A kik a hazáért meghaltak, azoknak érdemét ember ne osztályozza, hanem boruljon le a sirra, melyben a mindenségnek egy fényes sugara eltűnt szemeink elől; a család pedig örködjék annak emléke fölött.

Az állam miként írni és olvasni tanítja polgárait, úgy szoktassa őket a családi emlékek föntartására. Nem elég in abstracto kitüntetni a jeles tettet, hanem azt családi emlékké kell tenni. Önként értetik, hogy nem privilegium által, hanem péld. elkészíthetné a község az illetőnek arczképet a család számára. Minden kitüntetés családi ünnepélylyé teendő. A fődolog volna egy rövid családi napló, a család főbb eseményeiről, különösen az elhunytak rövid életrajzát tartalmazó, és kis családi levéltár. A községben lakó művelt egyének e tekintetben támogatni és buzdítani volnának hivatva kevésbé művelt polgártársaikat.

Mielőtt az olvasó elítélne engem, mint álmodozót, tekintsen saját szívébe. Hatalmas gyökerét fogja ott találni annak, a mit mondtam. E

gyökérből erdő fejlődött eddig is egy kiyáltságos osztályban. Én ezen erdőt kiterjeszhetőnek vélem egy nagy területre, mely évezredek át pusztaság volt. E pusztaság az emberi lélekben van, tehát nem maradhat örökké pusztaság. Az ősök tisztelete nem képezhet privilegiumot; még a vad embernél is megtaláljuk azt. Az aristokratia ott kezdődik, ahol az ember. Nemcsak az előkelő családnak, minden családnak az a rendeltetése, hogy legyen „az alkotmánynak élő archivuma.“

Dr. Kuncz Ignác,
pozsonyi jogtanár.